

Szükség van gyerekszótárra? Miért?

P. Márkus Katalin

Ritsmann Pál Német Nemzetiségi Általános Iskola, Biatorbágy

Amikor nyelvtanulásról és idegen nyelvtanításról beszélünk, sok dolog juthat eszünkbe: nyelvkönyvek, nyelvtankönyvek, olvasókönyvek, filmek és különféle, a nyelvoktatásban használható audiovizuális eszközök sora; sajnos a szótárak, mi több, a megbízható szótárak egyre hátrébb kerülnek a sorban. Fontosságuk egyre inkább elhalványulni látszik. Jelen ismertetés a szótárak hatékony használatának fontosságát bizonyítja, gyakorlott szótárhasználóvá pedig csak akkor válhatunk, ha már az általános iskola alsó tagozatában elkezdjük a szótárhasználat bevezetését, tanítását, a gyermekek szoktatását. Ebben nagyon fontos a korcsoportnak megfelelő szótár kiválasztása is.

Kulcsszavak: szótárhasználat, kétnyelvű szótárak, gyermekszótárak, nyelvtanulás, kisiskolások

A nyelvtanulás egyik elengedhetetlen eszköze a szótár. A szótárpiacon napjainkban már minden korosztálynak rendelkezésére állnak magas színvonalú, jó minőségű szótárak. A piac évről-évre bővül és színesedik. 2010-ben jelent meg a *Grimm Kiadónál az Angol–magyar, magyar–angol gyerekszótár*, amely egy hiánypótló szótárnak számít és számított, hiszen akkoriban a 7–12 éves korosztály számára nem volt elérhető megbízható, könnyen használható, az adott korosztály igényeire szabott szótár. A projektben lehetőségem volt részt venni a Gyerekszótár szerkesztőcsapatának tagjaként. Az előkészítési folyamatban pontosan láttuk, hogy milyen úrt kell kitöltenünk és milyen valós, a gyakorlatban mutatkozó igényeket kell kielégítenünk. A Gyerekszótárral az volt az egyik fő célunk, hogy a kisiskolásoknak egy olyan szótárt adjunk a kezükbe, amely felhasználóbarát, könnyen használható, és – amely talán a legfontosabb –, hogy egy nagyon színes, valamint változatos, sokféle információval rendelkező kiadvánnyal egészítsük ki a meglévő kínálatot. Fontosnak tartottuk, hogy a gyermekek megszeressék a szótárt és ne csak akkor forgassák örömmel, amikor feladatokat oldanak meg és fordítanak, hanem szabadidejükben is szívesen vegyék azt kézbe és kedvükre böngésszenek benne.

A különböző korcsoportok és különböző használók igényeit kielégítő szótárak mára már széles választékban találhatók meg a szótárpiacon, ugyanakkor a nyelvtanulás során a szótárak mégis háttérbe szorulnak. A szótár használatára, az eredményes szótárhasználatra nagyobb hangsúlyt kellene fektetnünk az idegennyelv-oktatás során. Különösen fontos ez már az alsó tagozaton, hiszen ha korán elkezdjük a szótárhasználat készségét megalapozni, akkor a gyermekekből a későbbiekben sikeresebb és eredményesebb nyelvtanulók válhatnak. Hazánkban a lexikográfia, a szótár és a szótárhasználat nem kap elegendő hangsúlyt az idegennyelv-oktatásban. A szótárhasználat készségének folyamatosan kell kialakulnia az általános iskoláktól kezdve a középiskolákban és az egyetemeken. Ezen készségeknek a kialakítása pedig az oktatás egyik nagyon fontos feladata lenne. Az elsajátítandó ismeretanyag egyre bővül, a tanórák véges keretein belül sokszor nagyon nehéz időt szorítani azokra az ismeretekre, amelyek nem képezik a tananyag szerves részét. Ebbe a halmazba tartozik a szótárhasználat tanítása is. Azonban a felvételik és nyelvvizsgák során kulcsfontosságú, hogy vizsgázók minél gyorsabban meg tudják oldani a feladatokat. A szótárak gyors

és hatékony használatával a nyelvtanulók rengeteg időt tudnak megtakarítani, és ez a vizsgák magasabb pontszámaiban is megmutatkozik (Fóris, 2002. 73–75. o.). Sok középiskolás diák küzd szótárhasználati problémákkal. A nehézségek első és egyik legnagyobb gondot okozó tényezője, hogy a nyomtatott szótár használata során nem vagy csak nagy nehézségek árán tudják a betűrendet alkalmazni. Ez a nehézség abból ered, hogy a legtöbb diák számítógépes szótárakat használ otthon, amelyek használatánál nem kell ismerniük a betűrendet, hiszen az ismeretlen szó begépelése után szinte azonnal megjelenik a szó ekvivalense. A szavak kikeresésének nehézségei után a diákok máris szembetalálják magukat a következő akadállyal, a szótárakban alkalmazott kódrendszerekkel (Márkus és Szöllősy, 2006). Azok, akik a szótárakban található kódrendszereket könnyen és gyorsan tudják értelmezni, gyorsabban képesek megtalálni és felhasználni a szótárakban található értékes információkat. A szótárhasználat tanítását tehát már a korai iskolás korban el kell(ene) kezdeni, az órákon a szótárhasználatra nagyobb hangsúlyt kellene fektetni mind az idegennyelv-oktatásban, mind az anyanyelvi képzésben (Fóris, 2002. 73–75. o.).

Nagyon fontos tehát, hogy az alsó tagozatosok milyen szótárakkal találkoznak először. Ha az első találkozás sikeres és eredményes, akkor könnyebben meg fogják szeretni a szótárakat, ez pedig a későbbiekben óriási előnyt fog jelenteni számukra. A tanár és a szülő szerepe különösen fontos, hiszen a szótárválasztásnál ők fognak dönteni. Az általános iskolákban oktató pedagógusoknak segítenie kell a szülőket a megfelelő szótár kiválasztásában, függetlenül attól, hogy idegen nyelvet vagy anyanyelvet tanítanak. A szótárválasztás előtt a következő kérdéseket érdemes megválaszolni:

- Ki fogja használni a szótárt?
 - általános iskolás / középiskolás / szaknyelvvél foglalkozó / szakiskolában tanuló / felnőtt nyelvtanuló / tanár / fordító / utazó
- Milyen méretű szótárra van szükség?
 - nagyszótár / kézisótár / kissótár / zsebsótár
- Milyen célra kívánja használni a szótárt?
 - általános szótárak / szaksótárak
- Szükség van-e digitális változatra?
 - CD / online
- A szótár tartalmazza-e a legújabb szavakat, idiómákat és állandósult szókapcsolatokat?
- Találhatók-e benne tulajdonnevek, kulturális és nyelvtani információk?
- Milyen a szótár elrendezése? Könnyen hozzáférhetőek-e az ekvivalensek? A különböző információk megfelelően el vannak-e különítve?

Megvásárlás és használat előtt pedig mindig el kell olvasni a bevezetőt és az előszót. Az itt olvasható információk segítenek a szótár kiválasztásában, valamint elősegítik a sikeres és eredményes szótárhasználatot (Atkins–Rundell, 2008. 24–43. o.).

A lexikográfusnak is hasonló kérdéseket kell megválaszolnia a szótár előkészítési, tervezési szakaszában. A Gyerekszótár összeállítása előtt, a tervezési szakaszban a két legfontosabb kérdés az volt, hogy kik és milyen célra fogják használni a készülő szótárt. Célcsoportként a 7–12 éves korosztályt jelöltük meg, akik az angol nyelvet első vagy második idegen nyelvként kezdik elsajátítani. A munkához óvatosan és rendkívül körültekintően kellett hozzáfogni, hiszen a célcsoport sajátos igényekkel rendelkezik. Az általános kézisótárakhoz képest sokkal nagyobb kihívást jelentett a szerkesztői munka. A Gyerekszótár legfontosabb célja az volt, hogy a kisiskolás korú, kezdő nyelvtanulókat bevezesse az eredményes szótárhasználatba, segítse a szótárhasználat készségét kialakítani és ezzel egyidejűleg a nyelvi tudatosságot is fejlessze.

Mindezek ahhoz szükségesek, hogy a tanulók az idegen nyelvvel való foglalkozásuk során a szótárakat később is nélkülözhetetlen eszköznek tekintsék és eredményesen forgassák. A szótárak fő feladata mellett egyéb érdekességekkel is igyekeztünk bővíteni az információk körét. Ezért döntöttünk úgy, hogy az angol–magyar, magyar–angol szótári részen túl az angol nyelvű országok kultúrájának, történelmének és földrajzá-
nak megismertetése is kapjon helyet a kiadványban (*Hessky, Mozsárné, P. Márkus és Iker, 2010. 9. o.*).

A címszóválogatás mindig a lexikográfus egyik legnehezebb feladata. A Gyerekszótár azokat a szavakat és kifejezéseket tartalmazza, amelyek a célcsoport számára az angol nyelvű szövegek megértéséhez és a szövegalkotáshoz nélkülözhetetlenek. A Grimm Kiadó a címszavakat és az ekvivalenseket szótáraiban sajátosan, kék színnel jelöli, ezzel a szavak és ekvivalensek kikereshetőségét nagymértékben megkönnyíti (*Hessky, Mozsárné, P. Márkus és Iker, 2010. 10. o.*):

mouse [maʊs] <fn> **1.** (tsz: mice) egér:
There was a mouse in the cellar. Volt egy egér a pincében. **2.** (tsz: mouses/mice) (számítógépes) egér

nose [neʊz] <fn> orr: *My nose is bleeding.* Vérzik az orrom. * *Blow your nose.* Fújd ki az orrod! ♦ **stick one's nose into something** beleüti valamibe az orrát

1–2. kép: A Gyerekszótár 'mouse' és 'nose' szócikkei

A szótári részben igyekeztünk minél több nyelvtani, szemantikai és stilisztikai információt megadni, azonban vigyáznunk kellett az arányokra, nem szabadott túlzásokba esni, hiszen a túl sok információ megnehezítené a tanulók számára a szótárhasználatot. Ahogyan a fenti példán is láthatjuk, a címszót a nyelvtani adatok közül elsőként a szófaji hovatartozás követi. A szótár a szokott módon, az egynyelvű és kétynyelvű szótárakban megszokott rövidítéseket alkalmazza, így már a korai szótárhasználat során elkezdhetjük megtanítani a gyerekeknek ezeket a rövidítéseket. A szófajra vonatkozó információkat a főnevek esetében a rendhagyó többes számra vonatkozó ismeretek követik (lásd 1. kép, 'mouse' szócikk). Az angol–magyar szótárrészben a rendhagyó igék alakjait a főnevekhez hasonlóan a szófajt követően zárójelben, a magyar–angol részben pedig csillaggal jelöltük (*Hessky, Mozsárné, P. Márkus és Iker, 2010. 10–11. o.*):

pay [peɪ] <ige> (paid, paid) **fizet:** *I paid £1 for the bread.* A kenyérért I fontot fizettem. **elvág** <ige> **cut*:** *Elvágtam az ujjamat.* I cut my finger.

3–4. kép: A Gyerekszótár 'pay' és 'elvág' szócikkei

A grammatikai adatokat a szemantikai adatok követik. Ezek olyan jelentéspon-
tosító elemek, amelyek megkönnyítik az adott jelentéspontban a címszó helyes értelmezését. A szótárakban ezeket a szokott módon, zárójelekkel elkülönítve adtuk meg (*Hessky, Mozsárné, P. Márkus és Iker, 2010, 11.o.*):

testvér <fn> (fiú) brother; (lány) sister:
Van testvéred? Do you have any brothers or sisters?

5. kép: A Gyerekszótár 'testvér' szócikke

Az angol–magyar részben mindig kiemeltük azokat az állandósult szókapcsolatokat, amelyek fordítása nehézséget okozhat. Abban az esetben, ha ezek kapcsolódnak valamelyik jelentéshez, akkor a példák után, a jelentéspont végén állnak. Az ún. idiómák, amelyekben az alkotóelemek elvesztették eredeti jelentésüket, tehát egyik jelentéspont alá sem sorolhatók, a szócikk végére kerültek. Az állandósult szókapcsolatokat minden esetben kis rombusz vezeti be (*lásd 2. kép, 'nose' szócikk*) (Hessky, Mozsárné, P. Márkus és Iker, 2010. 11. o.).

A fenti rövid példákból kiderül, hogy a szerkesztők tiszteletben tartották a magyarországi szótári hagyományokat, így a kisiskolások már az első szótárukban apró lépésekkel haladva megszokják a szótárak használatát, játékosan elkezdik elsajátítani a szótárhasználat készségét.

A Gyerekszótár a szócikkeken túl tartalmaz egyéb hasznos és érdekes elemeket. Ezek az elemek a szótári résztől jól elkülönülnek, így nem zavarják a szótárhasználatot, azonban a szótár használatát nagymértékben színesítik, ami által a szótárhasználat sokkal élvezetesebbé válik:

- *tematikus rajzok*: a szótárhasználó vizuális formában is bepillantást nyerhet az angol nyelvterületen élők mindennapjaiba;
- *kulturális információs ablakok*: segítségével a gyerekek megismerhetik az adott nyelven beszélő emberek életét, szokásait, kultúráját, történelmét, valamint a nyelvterület növény- és állatvilágát;
- *kommunikációs rész*: játékos beszédhelyzetek formájában, alapvető nyelvi elemekből álló, egyszerű nyelvi fordulatok segítségével igyekszik a gyermekek kommunikatív kompetenciáját fejleszteni;
- *nyelvtani rész*: a legfontosabb nyelvtani jelenségeket egyszerű, játékos formában magyarázza el.

A gyerekszótárak szerkesztésekor nagyon fontos az alsó tagozaton tanító pedagógusok tapasztalatait megismernünk és véleményüket figyelembe vennünk, mert a gyerekszótáraknak különleges és sajátos igényeknek kell megfelelniük, így a lexikográfus nem építhet csupán saját tapasztalataira. Ha pedig ez a csapatmunka eredményes, akkor egy igényes és a gyerekvilágnak megfelelő szótár születik. Fontos tehát, hogy a piacon megtalálhatók legyenek az egyik legfontosabb korosztály igényeire szabott szótárak, valamint, hogy azok megbízhatók és jó minőségűek legyenek. Ha megfelelő szótárakat adunk a tanulók kezébe, akkor jövőbeli (nyelv) tudásukat szilárdabb alapokra helyezzük.

Irodalom

- Atkins, B. T. S. és Rundell, M. (2008): *The Oxford Guide to Practical Lexicography*. Oxford University Press, New York.
- Fóris Ágota (2002): *Szótár és oktatás*. (= *Iskolakultúra-könyvek 14*). Iskolakultúra, Pécs.
- Hessky Regina, Mozsárné Magay Eszter, P. Márkus Katalin és Iker Bertalan (2010, szerk.): *Angol–magyar magyar–angol gyerekszótár*. Grimm Kiadó, Szeged.
- Márkus Katalin és Szöllősy Éva (2006): Angolul tanuló középiskolásaink szótárhasználati szokásairól. In: Magay Tamás (szerk.) *Szótárak és használóik*. (= *Lexikográfiai füzetek II.*). Akadémiai Kiadó, Budapest, 95–117.